

Hrvatske prosudbe i reakcije na nadolazeći rat

Ovaj esej bavi se pitanjem kako su hrvatski političari dočekali Prvi svjetski rat i kako su se snašli na njegovom početku. U eseju se tvrdi kako je većina političara rat dočekala prilično nespremno, no da to nije negativno utjecalo na događaje koji su uslijedili, odnosno na izlazak Hrvatske iz Austro-Ugarske i nastanak Države Slovenaca, Hrvata i Srba, a kasnije i Kraljevine Jugoslavije.

Ključne riječi: Prvi svjetski rat, hrvatske stranke, jugoslavenski odbor

Sabor iz 1861. može se uzeti kao točka u kojoj se u Hrvatskoj formiraju političke stranke čiji će se stavovi održati praktički sve do početka Prvog svjetskog rata. Narodna liberalna stranka zalagala se za hrvatsku uniju s Ugarskom, ali pod uvjetom da ista prizna cjelokupni teritorijalni integritet Hrvatske (uključujući tada odvojene Dalmaciju i Vojnu krajinu) i smatra ju ravnopravnim političkim partnerom. Unionistička stranka zalagala se za gotovo bezuvjetnu uniju s Ugarskom. Treća stranka, Samostalna narodna stranka, smatrala je kako je za Hrvatsku najpametnije povezati se s Austrijom i na taj način izvući koristi za svoj daljnji razvoj. Stranka prava zalagala se za samostalnu hrvatsku državu koja bi s Carevinom bila povezana samo osobom cara, tj. za personalnu uniju Hrvatske i Austrije, a ako bi slučajno Monarhija propala i raspala se, za hrvatsku samostalnost i neovisnost. Nakon Hrvatsko-ugarske nagodbe iz 1868. godine, sukobi među strankama se nastavljaju, a niti jedna ne vodi dovoljno konzistentnu i smišljenu politiku da bi uspjela donijeti korjenite promjene hrvatskog statusa u Monarhiji. Takva se politika odvijala sve do 20. st. te Hrvatska ostaje potčinjena politikama Austrije i Ugarske. Početkom 20. st. javljaju se političari koji kreću tzv. „Novim kursom“, pri čemu se najviše ističe Fran Supilo. Dolazi do Riječke, a zatim i Zadarske rezolucije, koje pozivaju na približavanje Ugarskoj i suradnju Hrvata i Srba. Hrvatska pučka napredna stranka, Hrvatska stranka prava i Srpska samostalna stranka ujediniju se u Hrvatsko-srpsku koaliciju koja ubrzo postaje najjača stranka u Hrvatskoj. Godine 1904. javlja se još jedna politička stranka – Hrvatska pučka seljačka stranka. Vodi je političar koji će obilježiti prvih desetak godina hrvatske politike nakon Prvog svjetskog rata - karizmatični Stjepan Radić. Iako sličnih stavova kao HSK, Radić u Koaliciju ne ulazi jer se njegova stranka još uvijek politički profilirala, te je smatrao da će to učiniti bolje ako ostane samostalna. Treba

spomenuti i pravaše koji su bili podijeljeni u dva tabora. Oko Josipa Franka nastaje Čista stranka prava (tzv. Frankovci), a oko Mile Starčevića Starčevićeva stranka prava (tzv. Milinovci). Nakon gubitka vlasti 1906. godine Narodna stranka je praktički nestala s političke scene kojom je godinama vladala.

U vrijeme osnivanja HSK stigle su vijesti da je Rusija izgubila rat s Japanom. Vijesti su primljene s nevjericom, a oni koji su smatrali da bi Rusija mogla biti ta koja će potpomoći južnoslavensko ujedinjenje izgubili su vjeru u tu mogućnost. Unija s Ugarskom, iako se činila kao jedina šansa za poboljšanje hrvatskog položaja u Monarhiji, opet nije donijela željene plodove jer su Mađari nastavili voditi svoju tradicionalnu politiku potčinjavanja. Situaciju je dodatno zakomplicirao vanjskopolitički događaj koji je utjecao i na unutarnju političku situaciju u Hrvatskoj – aneksija Bosne i Hercegovine od strane Austro-Ugarske. Tim se činom HSK kao najjača stranka u Hrvatskoj, čiji su bitan dio činili Srbi, našla u vrlo neugodnoj situaciji. Ona je dijelom države koja je aneksiju provela, a s druge strane Srbija, odnosno srpski narod, najveći je protivnik iste te aneksije. Problem dodatno zahuktavaju austrijske vlasti koje 1908. godine montiraju Veleizdajnički proces, optužujući pripadnike Srpske samostalne strane da surađuju sa Srbijom i da su izdajice Monarhije. Josip Frank, čiju politiku J. Horvat naziva „politikom koja pod maskom najborbenije opozicije vodi najoportunističkiju politiku“¹, pojavljuje se kao saveznik Beča te potiče sukob sa Srbima. Uskoro se pokazuje da su procesi bili politički orkestrirani i namješteni, a nakon Friedjungovog procesa Monarhija u očima Europe gubi dio svoje vjerodostojnosti i biva osramoćena. Ovaj događaj ima bitne posljedice na unutrašnjopolitičku situaciju u Hrvatskoj. Kako bi zaštitio HSK, Fran Supilo izlazi iz Koalicije, a na vodećoj ga poziciji zamjenjuje Svetozar Pribičević što uzrokuje promjene u politici stranke. Ona gubi dozu revolucionarnosti koju je imala pod Supilom, polako se pretvara u režimsku stranku i gubi svoja prvotna načela i principijelnost.

Prvi balkanski rat izaziva nove paradokse. Tada se među narodom stvara atmosfera zanosa zbog uspjeha Južnih Slavena u ratu s Osmanskim Carstvom, dok austrougarskoj politici ti uspjesi ne odgovaraju jer na Srbiju gleda kao na glavnog protivnika na Balkanu. Štoviše, već tada malo nedostaje da Monarhija sa svojim snagama uđe u Srbiju i započne rat. Očito je da su hrvatski interesi i interesi Monarhije bili vrlo različiti te da je uskoro trebalo doći do prijelomne točke u kojoj bi se ti interesi ili izjednačili ili bi svaka strana otišla svojim putem.

Iako se opasnost rata može predvidjeti, hrvatski su političari i dalje skućenih gledišta te zanemaruju mogućnost rješenja hrvatskog pitanja izvan granica Monarhije. Pred sam početak rata HSK se zalaže za reviziju Nagodbe kao ustavne podloge za državnopravni položaj Hrvatske u Dualističkoj Monarhiji; Frankovci osjećaju veliku antipatiju prema Srbima, zalažu se za ujedinjenje hrvatskih krajeva u trijalizam, a spremni su prihvatiti i dualizam; Milinovci žele ujedinjenje hrvatskih krajeva u samostalno i nezavisno državno tijelo pod žezlom Habsburgovaca; Stjepan Radić

1 Josip Horvat, *Politička povijest Hrvatske* (Zagreb: August Cesarec, 1990), 278.

je za ujedinjenje Hrvata u Monarhiji pod hrvatskim imenom ili za širu zajednicu balkanskih naroda izvan Monarhije, pri čemu bi mu prvo rješenje ipak bilo puno draže. Sve navedene stranke teško pronalaze dijalog jedna s drugom i vlada izrazita politička nekultura. Tako rascjepkana politička scena je kratkovidna, orijentirana na sukobe unutar sebe i nedovoljno spremna da bi unaprijed razmišljala o tome što bi se moglo dogoditi ukoliko dođe do rata i što će tada biti s Hrvatskom. O tome svjedoče i svađe u Saboru nakon ubojstva prijestolonasljednika Franje Ferdinanda. Iako svi osuđuju njegovo ubojstvo, ne smišlja se jedinstvena hrvatska politika, već se i dalje nastoje ostvariti partikularni interesi pojedinih stranaka. Stranke se vode zastarjelim i već odavno potrošenim idejama dualizma i trijalizma, koje pripadaju Saboru iz 1861. godine, pa tako i njihova politika zaostaje za modernom političkom misli. Čini se da su zbivanja pred Prvi svjetski rat za većinu hrvatskih političara bila prekompleksna te se nisu snalazili u tako visokoj političkoj igri. „Samo mi Hrvati, kao obično, ostat ćemo nesprenni“, upozorava Ivo Pilar 1915. godine.² F. Supilo, jedan od rijetkih koji smatra da će sljedećih nekoliko godina odlučiti o sudbini Južnih Slavena i koji nastoji razmišljati unaprijed, na političkim je marginama. Na vodećim političkim pozicijama su krivi ljudi. Stoga, unatoč brojnim pokazateljima da bi se mogao dogoditi, rat hrvatske stranačke prvake iznenađuje, a plan što će biti s Hrvatskom ukoliko Monarhija propadne ne postoji.

Iz navedenih razloga vodeću ulogu u hrvatskoj politici za vrijeme Prvog svjetskog rata preuzimaju emigrantski političari koji su dalekovidniji, bolje razumiju političke prilike tog vremena i prate modernu političku misao koja će biti najizraženije predstavljena u „14 točaka“ američkog predsjednika Woodrowa Wilsona. Uz već spomenutog Frana Supila, značajnu ulogu odigrali su Ante Trumbić i kipar Ivan Meštrović, pri čemu se potonji, uz neosporni kiparski talent, vrlo dobro snalazi i kao političar.

Hrvatske političke prvake koji su Prvi svjetski rat dočekali nesprenni barem djelomice opravdava teza da je rat bilo teško predvidjeti. Prema mnogim povjesničarima, Austro-Ugarska, zbog svojih unutarnjih problema, nije bila spremna pokrenuti rat koji je ipak pokrenula. Također, Hrvatsko-srpska koalicija bila je 1914. godine uvjeravana od strane Srpske vlade da do rata neće doći jer su Srbi „umorni od ratova s Turskom, Bugarskom.“³ Ipak, mišljenje je autora ovoga eseja da su hrvatski politički prvaci morali imati i plan B ako se rat ipak dogodi, što znači da svoju zadaću nisu izvršili.

Nakon opisivanja političke situacije i iznošenja argumenata kako je većina hrvatskih političara rat dočekala nesprenno, slijedi potkrjepa drugog dijela teze: njihova nesprennost nije negativno utjecala na budućnost Hrvata nakon Prvog svjetskog rata. Dva su glavna argumenta za to. Prvi je da su se hrvatski političari u emigraciji dobro i vrlo brzo organizirali i na taj način ispravili grešku političara u domovini. Fran Supilo već 1914. godine lobira kod britanskih, francuskih i ruskih političara,

2 Franjo Tuđman, *Hrvatska u Monarhističkoj Jugoslaviji* (Zagreb: Hrvatska sveučilišna naknada, 1993), 149.

3 Bogdan Krizman, *Hrvatska u Prvom svjetskom ratu* (Zagreb: Globus, 1989), 45.

svjestan što bi se moglo dogoditi bude li dogovora između Antante i Italije. Osnivanje Jugoslavenskog odbora i lobiranje kod Srbije vrlo je vjerojatno spasilo hrvatske krajeve od cijepanja od kojega bi se Hrvatska teško oporavila.

Drugi je argument nemogućnost hrvatskih političara da značajnije utječu na vanjskopolitičke odluke. Iluzorno bi bilo misliti da bi se, u slučaju da su se hrvatski političari bolje pripremili za rat, nešto promijenilo u odnosu na ono što se nakon rata zaista i dogodilo. Prije svega se tu misli na eventualno osnivanje nekakve države Južnih Slavena pod hrvatskim vodstvom ili samostalne hrvatske države u svojoj teritorijalno povijesnoj cjelovitosti, za što jednostavno nisu postojali adekvatni vanjskopolitički uvjeti. Naime, i da su se političari u Hrvatskoj pripremali za rat i smišljali planove što bi se dogodilo bude li Austro-Ugarska poražena u ratu, Hrvatskoj je nedostajalo realne snage da se izbori za nešto više od ulaska u zajednicu Južnih Slavena pod srpskim vodstvom. Nakon stoljeća prepirki s Bečom i Budimpeštom, opcija ostanka u razorenoj Austro-Ugarskoj nije više imala pretjeranog smisla jer su rokovi za dogovore bili davno prošli. Osnivanje samostalne hrvatske države s obzirom na njezinu vojnu snagu i poraz u ratu nije dolazilo u obzir, bar ne ako se htjelo na okupu zadržati sve povijesne hrvatske krajeve, a prvenstveno Dalmaciju. Razlog za to, naravno, bila je talijanska iredentistička politika na Jadranu i Londonski ugovor iz 1915. godine. Hrvatska se jednostavno ne bi mogla sama oduprijeti puno snažnijoj Italiji, i još k tome ratnoj pobjednici. Iz navedenoga se može zaključiti da je najbolja opcija bila povezivanje sa Srbijom u zajednicu južnoslavenskih naroda. Je li se možda moglo sklopiti povoljniji ugovor sa Srbijom pitanje je podložno raspravi, no ono što je sigurno jest da je povezivanje sa Srbijom za Hrvatsku tada bilo najmanje zlo. S obzirom da se to povezivanje i dogodilo, nepripremljenost hrvatskih političara za Prvi svjetski rat nije ostavila negativne posljedice. Najbolje što se u tom trenutku moglo ostvariti se i ostvarilo. Može se čak ići u krajnost i reći da je nepripremljenost hrvatskih političara za rat bila pozitivna jer bi u slučaju pobjede Monarhije u ratu situacija bila puno drugačija te bi dualizam i trijalizam za koje su se zalagali hrvatski političari u domovini bili politička realnost, a ne zastarjela politička ideja.

Većinu je hrvatskih političara, pogotovo onih u domovini, Prvi svjetski rat iznenadio te se oni, nepripremljeni za tako prijeloman događaj, ne snalaze. No srećom iz toga ne proizlaze negativne posljedice za Hrvatsku. Nepripremljenost hrvatskih političara očitovala se u nepostojanju plana B oko pitanja što s Hrvatskom ako Monarhija izgubi rat, budući da su sva rješenja hrvatskih stranaka bila vezana uz ostatak u njoj. Nadalje, političke ideje za koje su se hrvatske stranke zalagale pripadale su razdoblju od prije 50 godina i idejama Sabora iz 1861. Također, u kriznim situacijama kao što je svjetski rat, političke stranke se moraju izdići iznad svojih partikularnih interesa i osmisliti zajedničku politiku. To se nije dogodilo jer rat i njegove moguće reperkusije u početku nisu shvaćeni dovoljno ozbiljno. No kratkovidnost i zaostalost ideja hrvatskih političara u domovini ne odražavaju se negativno na budućnost Hrvatske. Razlozi za to leže u pravodobnoj reakciji hrvatskih političara u emigraciji i

vanjskopolitičkoj situaciji koja, bez obzira na djelovanje političara u Hrvatskoj, omogućuje ulazak Hrvatske u južnoslavensku zajednicu pod vodstvom Srbije. To je bilo najbolje moguće rješenje tog doba jer romantičarske priče o hrvatskoj samostalnosti tada nisu imale uporišta u realnosti, ma koliko se neki njima zanosili.

Literatura:

Horvat, Josip. *Politička povijest Hrvatske*. Zagreb: August Cesarec, 1990.

Krizman, Bogdan. *Hrvatska u Prvom svjetskom ratu*. Zagreb: Globus, 1989.

Tuđman, Franjo. *Hrvatska u Monarhističkoj Jugoslaviji*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naknada, 1993.

SUMMARY

Croatian perspective and reaction to the forthcoming war

The essay views the problem of the emerging World War I from the Croatian perspective. The focus is on the question whether Croatian politicians were prepared for the upcoming war, and how it influenced Croatia to leave the Austro-Hungarian Empire. It analyses the work of the most prominent political parties, Croatian political situation before the war, the activity of the political argumentation and foreign policy of that time.